

CAPUT VIII.

Membra semipedum quinque et septem.

XVI. M. SEQUITUR ut de quinque et septem semipedibus disseramus, quales sunt versus duo illi nobilissimi, heroïcus et quem iambicum vulgo vocant, etiam ipse senarius. Nam, *Arma virumque cano, Trojæ qui primus ab oris*, ita dividitur ut primum ejus membrum sit, *Arma virumque cano*, qui sunt quinque; et secundum, *Trojæ qui primus ab oris*, qui sunt septem semipedes. Et, *Phaselus ille quem videtis hospites*, primum membrum habet, *Phaselus ille*, in semipedibus quinque; secundum in septem, *quem videtis hospites*. Sed tanta illa nobilitas in lege ista æqualitatis laborat. Cum enim superiores quinque semipedes in duos et tres dividerimus, posteriores autem septem in tres et quatuor; congruent sibi quidem particulæ ternorum semipedum; sed si duæ reliquæ ita convenirent, ut una earum constaret uno semipede, alia quinque conjungerentur lege illa, qua unum cum omnibus numeris conjungi potest, et in summa sex fierent, quod sunt etiam tres et tres: nunc vero quia duo et quatuor inveniuntur, summam quidem reddent senariam; sed nullo æqualitatis jure tantum valent duo quantum quatuor, ut in hujuscemodi quasi necessitudine copularentur. Nisi forte quis dixerit satis esse ad aliquam regulam parilitatis, quod ut tres et tres, ita duo et quatuor sex fiunt: cui rationi repugnandum non arbitror: est enim et hæc aliqua æqualitas. Sed illud nollem ut majore congruentia quinque et tres quam quinque et septem semi-

pedes convenirent. Non enim tantum nomen est illius versus, quantum istorum: et vides in illo non modo tantam summam inventam collatis uno et tribus, quanta est in duobus et duobus; sed etiam multo concordiores partes esse, cum junguntur unum et tria, propter illam unius cum cæteris omnibus numeris amicitiam, quam cum duo et quatuor copulantur, sicut in istis est: an tibi aliquid obscurum est? D. Nihil prorsus. Sed nescio quomodo me offendit, quod isti senarii cum sint celebratiores cæteris generibus, et principatum quemdam in versibus habere dicantur, aliquid in membrorum concordia minus habent, quam illi famæ obscurioris versus. M. Bono animo esto: nam ego tibi tantam in illis ostendam concordiam, quantum soli ex omnibus habere meruerunt, ut videas non injuria eos esse prælatos. Sed quia ipsa tractatio aliquanto est longior, quamvis omnino jocundior, restare nobis debet extrema, ut cum de cæteris, quantum satis videbitur disputaverimus, jam omni cura liberati, ad horum scrutanda penetralia veniamus. D. Mihi vero placet, sed jam vellem ut ista quæ priora suscepimus, explicata essent, ut jam illud audirem commodius. M. Istorum comparatione quæ ante disseruimus, fiunt illa dulciora quæ expectas.

CAPUT IX.

Membra semipedum sex et septem. — Membra semipedum octo et septem. — Membra semipedum novem et septem.

XVII. Nunc itaque considera, utrum in duobus membris, quorum primum exhibeat semipedes sex, alterum septem, reperiatur ea æqualitas, ut rite esse versus queat.

Nam post quinque et septem semipedes hunc esse discutiendum vides. Hujus autem exemplum est: *Roma, Roma, cerne quanta sit deum benignitas*. D. Video primum membrum posse in partes distribui, quæ habeant ternos semipedes, secundum in tres et quatuor. Quare junctis æqualibus fiunt sex semipedes, tres vero et quatuor septem sunt, et non æquantur illi numero. Sed si duo et duo in ea parte ubi quatuor sunt, et duo et unum in ea parte ubi tres sunt, consideremus, junctis partibus quæ binos habent, fit summa quaternaria: junctis autem illis quarum in una duo sunt, in alia unum, si etiam ista tanquam sint quatuor accipiamus, propter unius cum cæteris numeris concordiam, octo simul fiunt, magisque excedunt summam senariam, quam cum septem fuissent.

XVIII. M. Ita est, ut dicis: et ideo isto genere copulationis a lege versuum separato, attende ut ordo postulat, in ea nunc membra, quorum primum habet octo semipedes, septem secundum. Ista vero copulatio habet quod quaerimus. Nam præcedentis membri partem dimidiam cum parte subsequentis majore, quæ dimidiæ proxima est, jungens, quoniam quaterni semipedes sunt, octonarii numeri summam facio. Restant ergo quatuor semipedes de priore, tres de posteriore membro. Duo inde, et duo hinc copulati, fiunt quatuor. Duo rursus inde residui, et unus hinc, ad legem illius convenientiæ copulati, qua unum reliquis par est, quodam modo sumuntur pro quatuor. Ita jam octonarius superiori octonario congruit. D. Sed cur hujus exemplum non audio? M. Quia sæpe commemoratum est, tamen ne suo loco prætermissum putes, ipsum est: *Roma, Roma, cerne quanta sit deum benignitas*; vel hoc etiam: *Optimus beatus ille qui procul negotio*.

XIX. Quare jam inspice novem et septem semipedum

connexionem, cujus exemplum est: *Vir optimus beatus ille qui procul negotio*. D. Facilis est cognitu ista congruentia: superius enim membrum in quatuor et quinque, posterius in tres et quatuor semipedes dividitur. Pars ergo superioris minor cum parte posterioris majore conjuncta, octonarium numerum facit: et major superioris cum minore posterioris, item octonarium: nam illa conjunctio est quatuor et quatuor, ista quinque et tres semipedes. Huc accedit, quod quinque in duo et tres semipedes, tres autem in duo et unum si divideris, apparet alia convenientia duorum cum duobus, et unius cum tribus, quia unum cum omnibus numeris superius commemorata lege confertur. Sed nisi me ratio fallit, nihil restat ulterius quod de membrorum copulatione requiramus: jam enim ad octo perventum est pedes, quem numerum versui, sicut satis cognovimus, non fas est excedere. Quare jam age illa senariorum versuum heroïci et iambici vel trochaïci, quo intentionem meam et excitasti et distulisti, pande secreta.

CAPUT X.

De senariorum versuum excellentia: eos decentissimos non esse, nisi vel heroïci sint vel iambici.

XX. M. FACIAM, imo faciet ipsa ratio, quæ mihi tibi que communis est. Sed meministi-ne, quæso, cum ageremus de metris, dixisse nos et ipso sensu admodum probasse, illos pedes quorum partes ad sesqua conveniunt, sive in duobus et tribus, ut est creticus vel pæones, sive in tribus et quatuor, ut epitriti, exclusos a poetis propter minoris venustatis sonum, solutæ orationis severitatem

decorare congruentius, cum his clausulæ colligantur? D. Memini: sed quorsum hæc spectant? M. Quoniam illud volo prius intelligamus, hujuscemodi pedibus a poëtarum tractatione sejunctis, non remanere, nisi eos quibus ad tantumdem, ut spondeus est, aut eos quibus ad duplum, ut iambus; aut eos quibus ad utrumque partes conveniunt, ut choriambus. D. Ita est. M. At si hæc est poëtarum materies, et soluta oratio versibus inimica est, non versus ullus nisi ex hoc genere pedum faciendus est. D. Assentior. Video enim poëmata versibus quam aliis lyricorum poëtarum metris fieri grandiora, sed adhuc quo ratio ista tendat, ignoro.

XXI. M. Ne propera: disputamus enim jam de senariorum versuum excellentia, et prius tibi cupio demonstrare, si potero, decentissimos senarios, nisi duorum istorum generum esse non posse, quæ omnium etiam sunt celeberrima, quorum unum est heroïcum, ut, *Arma virumque cano, Trojæ qui primus ab oris*, quod usus metitur spondeo et dactylo, subtilior ratio spondeo et anapæsto: alterum quod iambicum dicitur, et eadem ratione invenitur trochaïcum. Nam credo tibi manifestum esse longis syllabis, nisi breves interponantur, obtundi quodam modo spatia sonorum; item nisi brevibus longæ, nimis concisa et quasi tremula fieri; neutra esse temperata, quamvis temporum æqualitate aures impleant. Quamobrem nec illi versus qui sex pyrrhichios, et sex proceleumaticos habent, aspirant ad heroïci dignitatem, nec illi ad trochaïci qui sex tribrachos habent. Huc accedit quia in istis, quos cæteris ipsa ratio præponit, si membra præposteret, totum ita commutabitur, ut alios etiam pedes necessario metiamur. Itaque inconvertibiles, ut ita dicam, sunt quam illi qui aut omnibus brevibus, aut longis omnibus constant. Et ideo sive quinque et septem,

sive septem et quinque semipedibus membra in his temperatioribus ordinentur, nihil interest: neutro enim horum ordine converti versus potest sine tanta commutatione, ut aliis pedibus currere videatur. In illis autem si carmen cœptum erit talibus versibus, quorum priora membra quinos semipedes habeant, non oporteat eos miscere in quibus septeni priores sunt, ne jam liceat omnes convertere: non enim a conversione revocat ulla pedum commutatio. Sed tamen heroïcis conceditur spondeos omnes rarissime interponere, quod quidem posterior ætas hæc nostra minime probavit. Trochaïcis autem sive iambicis, cum pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in hujuscemodi carminibus versum solutum in omnes breves, turpissimum judicatum est.

XXII. Remotis igitur epitritis pedibus a lege versuum senaria, non solum quod solutæ orationi sunt aptiores, verumetiam quod si sex fuerint, triginta et duo tempora excedunt, sicut dispondei: remotis etiam quinum temporum pedibus, quod sibi eos libentius ad clausulas vindicavit oratio: molossis item et aliis temporum senum, quamvis in poëmatis venustissime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum exclusis; restant versus omnium brevium syllabarum, qui vel pyrrhichios vel proceleumaticos vel tribrachos habent, et omnium longarum qui spondeos. Qui quanquam admittantur ad senarium modum, dignitati tamen et temperationi horum, qui brevibus longisque variantur, et ob hoc multo minus converti possunt, cedant necesse est.

CAPUT XI.

Senarii quomodo commodius metiendi.

XXIII. SED quæri potest cur meliores versus iudicati sint senarii, in quibus anapæstum subtilis illa ratio metitur, et ii in quibus trochæum, quam si dactylum ibi, et et hic iambum metiretur. Sine præiudicio enim sententiæ, quoniam nunc de numeris agimus, si versus ita esset : *Trojæ qui primus ab oris arma virumque cano*, vel de illo genere : *Qui procul malo pius beatus ille*, uterque horum nec minus senarius esset, nec minus brevium longarumque syllabarum temperatione moderatus, nec magis converti poterat, et in utroque membra ita ordinata sunt, ut et in quinto et in septimo semipede pars orationis terminetur : cur ergo meliores istis putentur, si potius ita sint, *Arma virumque cano. Trojæ qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo?* In qua quæstione facilius et proclivius dixerim forte evenisse, ut isti prius animadverterentur aut frequentarentur, aut si id non est fortuitum, melius credo visum fuisse, ut heroïcus duabus longis, quam duabus brevibus et longa clauderetur, quod in longis aures commodius acquiescunt : ille autem alter in finali semipede longam syllabam potius haberet quam brevem. Res quidem sic se habet, ut quicumque horum priores eligerentur, necessario aliis auferrent locum, qui membris iisdem præposteratis fieri possent. Quocirca si melior iudicatus est, cujus exemplum est, *Arma virumque cano, Trojæ qui primus ab oris* : inepte jam fieret isto converso aliud genus, sicuti est, *Trojæ qui primus*

ab oris, arma virumque cano. Quod etiam de trochæico genere intelligendum est. Nam si est honestior, *Beatus ille qui procul negotio* : quod genus isto præposterato fieret, ut est, *Qui procul negotio beatus ille*, fieri profecto non oporteret : tamen si quis audeat et faciat tales versus, manifestum est eum alia genera senariorum esse facturum, quibus sint ista meliora.

XXIV. Hi ergo senariorum omnium pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere sinceritatem suam adversus hominum licentiam. Nam in trochæico genere, non senario solo, sed unde minus incipit usque ad magnitudinem extremam quæ octo pedes habet, miscendos poëtæ putaverunt quatuor temporum pedes omnes, qui adhibentur ad numeros : et Græci quidem alternis locis primo et tertio, et ita deinceps, si a semipede versus incipit : sin ab integro trochæo, secundo et quarto loco, atque ita deinceps servatis intervallis, memorati longiores collocantur pedes. Quæ corruptio ut tolerabilis fieret, non singulos pedes in duas partes, quarum una levationis, altera positionis est, plaudendo dividerunt, sed unum pedem levantes, alterum ponentes, unde ipsum senarium trimetrum vocant, ad epitritorum divisionem plausum retulerunt. Sed si hoc saltem constanter teneretur, quamvis pedes epitriti magis orationis sint quam poëmatis, nec jam senarius, sed ternarius versus inveniretur, non tamen omni modo illa numerorum labefactatur æqualitas. Nunc vero quatuor temporum pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non solum in omnibus ponere, sed ubi libet eorum, et quotiens libet. Nostri vero veteres, nec ipsa locorum intervalla intermiscendis hujuscemodi pedibus, servare potuerunt. Quare in hoc genere poëtæ ista corruptione atque licentia plane assecuti sunt, quod eos voluisse arbitrandum est, ut essent in fabulis poëmata solutæ orationi

simillima. Sed quoniam satis dictum est, cur inter senarios isti versus magis nobilitati sint, nunc videamus cur ipsi senarii meliores sint versus quam cæteri in quolibet alio pedum numero constituti: nisi quid habes adversus ista quæ disseras. D. Prorsus assentior: et jam illam membrorum æqualitatem, cui me attentissimum paulo ante reddidisti, si vel nunc fas est, cognoscere vehementer expecto.

CAPUT XII.

Senarii versus cur aliis præstantiores.

XXV. M. Torus ergo adesto, atque responde, utrum tibi videatur quælibet longitudo posse in quotlibet partes secari. D. Satis mihi ista persuasa sunt, nec dubitari posse arbitror, quin omnis longitudo quæ linea dicitur, habeat dimidiam sui partem, ac per hoc in duas lineas decussatim secari queat: et quia ipsæ duæ lineæ, quæ ista sectione fiunt, procul dubio lineæ sunt, etiam in ipsis hoc fieri posse manifestum est. Itaque et quantulacumque longitudo in quotlibet partes secari potest. M. Expediissime atque verissime. Quare nunc illud vide, utrum recte asseveretur, omnem longitudinem ad latitudinem porrigendam, quæ ab ipsa oritur, tantum valere quantum latitudinis quadratum occupat. Si enim minus aut amplius in latum spatium proceditur quam longa est linea unde proceditur, quadratum non fit: sin tantum, nihil aliud quam quadratum fit. D. Intellego et assentior: quid enim verius? M. Illud ergo jam sequi, ut opinor, vides, ut si pro linea in longum ordinati calculi pares ponantur, non

perveniat illa longitudo ad quadratam formam, nisi per eundem numerum multiplicati calculi fuerint: ut si verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias nisi aliis duobus ad latitudinem adjunctis: sin tres, sex adjungendi sunt, sed terni distributi ad duos ordines similiter in latitudinem: si enim ad longitudinem additi fuerint, nulla figura fit. Longitudo enim sine latitudine figura non est. Atque ita proportionem licet considerare alios numeros: ut enim bis bina, et ter terna quadratas figuras in numeris faciunt, ita quater quaterna, quinquies quina, sexies sena, atque ita per infinitum in cæteris. D. Etiam ista rata et manifesta sunt. M. Attende nunc utrum sit aliqua temporis longitudo. D. Quis dubitaverit nullum esse tempus sine aliqua longitudine? M. Quid, versus potest-ne non obtinere aliquam temporis longitudinem? D. Imo necesse est obtineat. M. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus, pedesine, qui duas in partes, id est, levationem et positionem necessario distribuuntur; an ipsos semipedes potius, qui singulas levationes positionesque obtinent? D. Semipedes congruentius judico pro illis calculis poni.

XXVI. M. Age nunc commemora membrum versus heroïci brevius, quot semipedes habeat. D. Quinque. M. Dic exemplum. D. *Arma virumque cano.* M. Num igitur aliud desideras, nisi ut alii septem semipedes cum istis quinque aliqua æqualitate conveniant? D. Nihil prorsus aliud. M. Quid, septem semipedes possunt-ne aliquem versum complere per se? D. Possunt vero: nam tot semipedes habet primus ac minimus versus, annumerato in fine silentio. M. Recte dicis: sed ut versus esse possit, quomodo in duo membra dividitur? D. In quatuor scilicet, et tres semipedes. M. Duc ergo in legem quadrati has partes singulas, et vide quid faciunt quatuor quater.

D. Sedecim. M. Quid, tria ter? D. Novem. M. Quid, totum simul? D. Virginti quinque. M. Septem ergo semipedes quoniam possunt habere duo membra, singulis membris suis ad quadratorum rationem relatis, vigesimum quintum numerum in summa faciunt; et est una pars versus heroïci. D. Ita est. M. Altera igitur pars quæ habet quinque semipedes, quoniam non potest in duo membra dividi, et debet aliqua æqualitate concinere, nonne tota in quadratum ducenda est? D. Nihil aliud omnino censeo, et jam tandem agnosco æqualitatem mirabilem. Quinque enim quinquies ducta eadem viginti quinque consummant. Nec ergo immerito senarii versus cæteris celebratiores nobilioresque facti sunt: dici enim vix potest quantum inter illorum æqualitatem in membris imparibus, et aliorum omnium intersit.

CAPUT XIII.

Epilogus.

XXVII. M. Non te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipsa nos, quam uterque nostrum sequitur, ratio. Quare ut istum jam sermonem concludamus aliquando, cernis certe cum sint metra pene innumerabilia, versum tamen esse non posse, nisi duobus membris sibimet concinnatis, aut totidem semipedibus, sed non conversilibus terminatis, ut est, *Mæcenas atavis edite regibus*; aut dispari numero etiam semipedum, sed tamen aliqua æqualitate conjunctis, ut sunt quatuor et tres, aut quinque et tres, vel quinque et septem, aut sex et septem, aut octo et septem, vel septem et novem. A pleno enim pede tro-

chaicus, ut est, *Optimus beatus ille qui procul negotio*, et a non pleno potest versus exordiri, ut est, *Vir optimus beatus ille qui procul negotio*: terminari autem nisi non pleno prorsus non potest. Sed isti non pleni pedes, sive integros semipedes habeant, sicuti est iste quem nunc posui, sive minus quam dimidium pedem, sicut in illo choriambico duæ ultimæ breves, *Mæcenas atavis edite regibus*, sive plus quam dimidium, ut in ejus capite duæ primæ longæ, aut in fine alterius choriambici bacchius, cujus exemplum est, *Te domus Evandri; te sedes celsa Latini*. Omnes ergo isti non pleni pedes semipedes nuncupantur.

XXVIII. Jamvero non solum talia poëmata versibus fiunt, ut in his unum genus teneatur, qualia epicorum poëtarum sunt, vel etiam comicorum, sed illos quoque ambitus quos περὶδαι Græci vocant non tantum illis metris, quæ lege versuum non tenentur, lyrici poëtæ faciunt, sed etiam versibus. Nam ille Flacci,

Nox erat, et cælo fulgebat luna sereno:

*Inter minora sidera*¹:

bimembris ambitus est, et versibus constans. Qui duo versus sibimet convenire non possunt, nisi uterque ad senorum temporum referatur pedes. Nam modus heroïcus cum modo iambico vel trochaïco non concinit, quia illi pedes ad tantumdem, hi ad duplum partiuntur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris non cum versibus, ut illi sunt de quibus in superiori sermone disputatum est, cum de ipsis metris ageremus: aut tantum versibus, ut ii de quibus nunc dictum est: aut ut et versibus, et aliis metris temperentur, quale illud est:

*Diffugere nives, redeunt jam gramina campis,
Arboribusque comæ*².

¹ Horatius in Carmine epodo. — ² Idem iv, Carminum.

Quo autem ordine locentur vel versus cum aliis metris, vel majora membra cum minoribus, nihil interest ad aurium voluptatem, dummodo non brevior quam bimembris, non amplior quam quadrimembris sit ambitus. Sed jam si nihil habes quod contradicas, finis sit hujus disputationis, ut deinceps quod ad hanc partem musicæ attinet, quæ in numeris temporum est, ab his vestigiis ejus sensibilibus, ad ipsa cubilia, ubi ab omni corpore aliena est, quanta valemus sagacitate veniamus.

XXXVII. Jam vero non solum ista poemata verius sunt, ut in his unum genus tenentur, quædam epico-rum poemata sunt, vel etiam comicorum, sed illos prope ambitus quos Greci vocant non tantum his metris, quæ lege versuum non tenentur, sed etiam versibus, sed etiam versibus. Jam ille dicitur.

Inter membra sidera
 Non erat, et celo fulgebant lura sereno.

Epilogus
 bimestris ambitus est, et versibus constant. Qui duo ver-
 sus sibi invicem convicere non possunt, nisi in eodem ad se-
 rum temporum referatur pedes. Nam in eodem temporum cum
 modo iam pedes vel trocheos non continent, quia illi pedes
 ad tantumdem, in ad duplum pertinentur. Eum ergo am-
 bitus aut omnibus metris non cum versibus, ut illi sunt
 de quibus in superiori sermone disputatum est, cum de
 istis metris ageremus: aut tantum versibus, ut in de quibus
 hanc nunc dicitur est: aut in et versibus, et ista metris
 temperantur, quæ illud est.

Diffugiis inter, redunt hunc gramme campis
 Aliaque comæ.

LIBER VI.
 IN QUO EX MUTABILIUM NUMERORUM IN INFERIORIBUS REBUS CONSIDERATIONE EVEHITUR ANIMUS AD IMMUTABILES NUMEROS, QUI IN IPSA SUNT IMMUTABILI VERITATE.

LIBER VI.

CAPUT I.

Superiores libri quibus scripti sint, quoque consilio.

I. SATIS diu pene atque adeo plane pueriliter per quinque libros in vestigiis numerorum ad moras temporum pertinentium morati sumus, quam nostram nugacitatem apud benevolos homines facile fortassis excuset officiosus labor; quem non ob aliud suscipiendum putavimus, nisi ut adolescentes, vel cujuslibet ætatis homines, quos bono ingenio donavit Deus, non præpropere, sed quibusdam gradibus a sensibus carnis atque carnalibus litteris, quibus eos non hæere difficile est, duce ratione avellerentur; atque uni Deo et Domino rerum omnium, qui humanis mentibus nulla natura interposita præsidet, incommutabilis veritatis amore adhærescerent. Illos igitur libros qui leget, inveniet nos cum grammaticis et poëticis animis, non habitandi electione, sed itinerandi necessitate versatos. Ad hunc autem librum cum venerit, si, ut spero et supplex deprecor, Deus et Dominus noster propositum meum voluntatemque gubernaverit, et eo quo est intenta perduxerit, intelliget non vilis possessionis esse vilem viam, per quam nunc cum imbecillioribus, nec nos ipsi admo-